

АСПЕКТИ ПРИ АДАПТАЦИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ОБЩНОСТ В СЛОВАКИЯ И АВСТРИЯ¹

Снежана Йовева-Димитрова

Заместник-председател на Сдружение „Толкова близо, толкова далече”

www.soclosesofar.net

Контекст

През последните години политиките на интеграция спрямо различни общности и малцинства в Средна Европа са динамични и бързоразвиващи се. Изграждат се и укрепват интеграционните институции.

Безусловно миграцията като актуално явление влияе съществено върху личностния идентитет и върху устойчивостта му в контекста на различни етнокултурни и социални перспективи. Днес все повече изследователи се фокусират върху различните възможности за анализиране на идентичността, защото тя е в сърцевината на социалните явления, чиито основи и разчитане представляват сериозен проблем в обществото, в което изискванията за припознаване на етнически, локални, регионални и други култури стават все по-силни (Вж. Chevalier, Morian 1985, цитирано по Ганева-Райчева 2004:17).

Концептът за идентичността е много важен, защото той дава информация при изучаването на изказите и проявленията на културата – продукт на общностните групи, нейните личностни аспекти, процесите на развитие и промяна. Идентичността е ключ при разкриване на механизмите на изграждане и изразяване на културната и родовата памет на една общност, тя позволява да се детайлизират представите за ползването на културната традиция при самоопределянето на индивида в рамките на един специфичен универсум. Според антроположката Валентина Ганева-Райчева „*глобализацията оказва голямо влияние върху преосмислянето на отношението между държава и диаспора, между държава и идентичности, между държава и мигрантски групи*“ (Ганева-Райчева, 2004:18).

Тези актуални проблеми в Европа несъмнено имат своите характерни рефлексии в географското ѝ сърце – общностната картина в Словакия и Австрия. Това пъстро етнокултурно, религиозно и езиково пространство е едно истинско предизвикателство не само за мигрантите и оформените общностни групи, но и за изследователите.

Интеграционната политика е основен инструментариум за постигане на адаптационни, социални взаимодействия на общностите, на мигрантите в съответното австрийско или словашко общество. Затова са важни различните модели на интеграция и различни аспекти при адаптацията, които се прилагат в Австрия и Словакия спрямо мигрантски групи (в случая към българските). Важно е какви механизми работят в тези общества, как и с какво българските мигранти се вписват в социо- и етнокултурното пространство в двете съседни средноевропейски държави.

Българите в мултикултурното общество във Виена, където е налице неславянска езикова среда, и българите в славянската езикова среда в Словакия се съизмерват както

¹ Текстът е част от моето интердисциплинарно изследване „Модели на интеграция на българите в Средна Европа“. С., ИК „Мултипринт“, 2013. До датата на неговото публикуване подобно сравнително изследване на интеграционните политики на Словакия и Австрия спрямо българската миграция не бе правено. През 2015 г. международното издателство Lap Lambert Academic Publishing издаде в Одеса преработен вариант на текста на руски език в книга със заглавие „Модели интеграции болгар в Средней Европе“.

спрямо мнозинството (словашко/австрийско), така и спрямо другите разнородни мигрантски групи и малцинства (каквито са официално признатите малцинства в Словакия). Тази ситуация предопределя различните подходи в държавните политики на двете съседни държави спрямо общностите.

Трябва да отбележим, че в Австрия диференцираният подход е основополагащ за генерирането и реализирането на интеграционните политики. Словакия залага на централизирания подход, което може да бъде обяснено и с краткия исторически опит на държавата в интегрирането на мигрантски общности.

Интеграцията (и адаптацията като следствие на този двупосочен процес) има своята практическа страна, чрез и през която може да се оценява успехът ѝ. Практиката показва, че имигрантите възприемат собствената си интеграция най-често в следните перспективи:

- Функционално интегриране, отнасящо се до трудовата заетост, дом (подслон), социална и здравна защита;
- Образование – овладяване на чуждия език; етнолингвистична адаптираност и стремеж към постигане на т. нар. в социолингвистиката *етнолингвистична виталност* (Пачев 2012: 41–43);
- Емоционално интегриране, свързано с принадлежността към дадени общностни групи (компании, сдружения и т.н.) и създаването на социални връзки и контакти; социализация;
- Равнопоставеност – желанието и стремежът на мигрантите да имат равни права като всички останали в приемащото общество.

Образованието е един от основните, важните пътища за подготовка на хората в социума, особено на новодошлите. Осигуряването на знания за ролята и действието на обществените институции и правилата и предаването на ценности и норми, формиращи свързващия елемент във функционирането на обществото, са също изключително важна цел на образователната система. Образованието има положителен ефект не само върху отделния индивид, но и върху общество като цяло. И обратното – изоставането в образованието на имигрантите лесно се прехвърля от едно поколение на друго.

Австрия има солидно изграден образователно-интеграционен опит, в който, освен силно развитата неправителствена мрежа, работеща за образователното интегриране, се включва и работи самата община Виена, наред с националното правителство. В съпоставка: Словакия има свой друг характерен профил на интеграционни политики чрез образование – не само чрез затвърдените във времето традиции на съществуването на различни културни и образователни центрове като унгарски, полски, чешки, български, както и гимназии или средни училища, но и с малцинствената политика, която се провежда – официално признати национални (етнични) малцинства. Така всъщност се „легитимира“ и официализира необходимостта от подкрепа – отпускането на средства от бюджета на Словашката Рада (Словашкия парламент), за да се реализират образователни и етнокултурни стратегии за интеграция и социализация.

Перспективата на мигрантите за получаване на **гражданство** на съответната държава членка може да бъде важен стимул за интеграция и възможност за трайна социализация и установяване на семействата. Гражданската политика в Австрия и Словакия е диаметрално противоположна, двете държави имат различни подходи и национални визии, като Словакия по-скоро е консервативната, а Австрия либералната, но и двете страни не признават двойното гражданство. Политиката на Словакия за получаване на гражданство се съизмерва с тази на Унгария, която е ясно изразена и често определяна от европейски политици като „агресивна“ спрямо съседните държави. Фактът обаче, че в Австрия между 1985 г. и 2001 г. са натурализирани и са придобили статус на

австрийски граждани над 254 хил. чужденци, показва нееднозначно именно воденето на по-скоро рестриктивна, отколкото либерализираща политика към мигрантите².

Малцинствените групи в двете държави са различно ситуирани. В Австрия могат да бъдат разделени на традиционни и нови. Трите съществени традиционни малцинства са каринтските словенци (между 15 и 50 хиляди), хърватите (25 000) и унгарците (20 000). От 1955 г. насам трите групи се ползват със специални права, а там, където те съставляват голям процент от населението, могат да се използват двуезични табели. Мнозинството от хървати и унгарци живеят в провинция Бургенланд, в непосредствена близост до границата с Унгария. Повечето словенци живеят в провинция Каринтия. Според преброяването от 2011 големите нови малцинства са турците (127 226), сърбите (135 376) и босненците (108 047). Мнозинството от тях живеят във Виенски район. Любопитно е, че в страната живеят около 30 000 филипинци. Българите в Австрия наброяват около 15 хиляди души, но се смята, че са много повече, концентрирани предимно във Виена.

За съществена разлика от Австрия, Словакия признава етничните малцинства за свои национални малцинства. Нещо повече, Словакия провежда своя диференцирана политика към тях, под наблюдението на редица европейски и световни институции. Словашката република попада в центъра на международното внимание най-вече поради специфичните *словашко-унгарски взаимоотношения*, които заслужават специално внимание, тъй като тази специфика предопределя и общата интеграционна политика спрямо национално признатите малцинства.³ Освен унгарското малцинство в Словакия, с официален статут на национални малцинства и етнични групи се ползват още: *роми, украинци, русини, чехи, мораваци, немци, поляци, българи, хървати и евреи*. В контекста на словашко-унгарските специфични взаимоотношения Ализдар Роджърс сполучливо отбелязва, че „... в Източна и Централна Европа историята свидетелства за граници, които се движат през хора и техните общности”⁴ (Rogers 1998:25). Такъв е случаят с унгарците, живеещи в Словакия, които са 10,7% от цялото население в страната от 5,4 милиона души и наброяват около половин милион души – по-голямата част от тях живеят в южната част на страната, по протежение на границата с Унгария (Rogers 1998:25). Основните разлики между тях и останалите малцинствени общности, формирали се в резултат на миграционни процеси по тези части на Европа, могат да се определят в няколко аспекта: Унгарците в Словакия са общност, която има свои претенции (културни, езикови, икономически, социални). Унгарците са на мнение, че подобно на словаците са автохтонно население и имат правото да са равнопоставени в изграждането на държавното управление и политика (и те участват!). Те се включват активно в политическия живот на страната чрез *Strana maďarskej koalície* (Партия на унгарската коалиция), която е основната партия на унгарското малцинство, единствената етническа партия в словашкия парламент. Създадена е през 1998 г. от сливането на три унгарски етнически партии в Словакия.

Взаимоотношенията между Словакия и Унгария са твърде интензивни, понякога с неочакван обрат, но те са и много важни за средноевропейския политически и икономически климат. Затова се наблюдават от европейските лидери. Те периодично се засилват и разпадат, като през последните три години това се случва по-често, с редуване ту от унгарски националистично настроени политици, ту от словашки.

² Вж. Statistics Austria.

³ И това е така, защото 86 % от населението е от словашки произход; най-голямото малцинство е унгарското.

⁴ <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/Traces%20Vol%201.pdf>

За позиционирането на българската диаспора⁵ в словашкото социокултурно пространство изхождам от разглеждане на зависимостите между миграционните процеси и „(въз)произвеждането“ на етнокултурни характеристики от една страна в историческа перспектива, доколкото имат значение за българската общност, и от друга страна, от съвременна гледна точка в словашкото пространство.

Присъствието на българите на формалното (организирано и организационно) ниво в другоетничната среда и като интернализирани във всекидневието стереотипни представи за българите са два подхода, на които ще се спра. Т.е. не само представите за българите в Словакия, но и едни по-общо съществуващи и битувачи във времето, развиващи се в семантичен, а и идеологически план *стереотипи за българите и България*, които са като резултат от срещи и общуване между две различни култури, между два етноса, та дори два различни космоса. Но всичко тръгва от местните практики. Успешната интеграция и адаптация е процес, който се развива и реализира преди всичко на местно ниво. Честотата и пълноценността на личните контакти и обмен между имигрантите и останалите граждани са от значение за по-добрата реална интеграция. Има много начини да бъде окуражено това общуване. Важен аспект е по-сериозният фокус върху насърчаване провеждането на общи форуми, културен диалог и дейности, при които имигрантите си взаимодействат с останалите членове на приемащото общество, както и постоянното запознаване на това общество с имигрантите и тяхната култура. Нивото на икономически просперитет в околностите, в които живеят имигранти, усещането за безопасност, обществените условия и съществуването на стимулиращи условия за живот за децата и младежите имигранти, както и други необходими жилищни условия, са аспектите, които се отразяват върху имиджа на хората, живеещи в тези райони. В много държави членки имигрантските групи са съсредоточени в бедните градски райони⁶. Това не допринася за положителните интеграционни процеси. Позитивното взаимодействие между имигрантите и приемащото общество, както и стимулирането на това взаимодействие допринасят за успешната интеграция и затова са нужни.

Анализаторите на видовете интеграционни политики често определят политиката на Австрия като дейност с „*двойствен характер*“ (Dostal 2005): от една страна се предприемат конкретни действия, които приветстват имигрантите като „*Добре дошли!*“, а от друга страна – се въвеждат рестриктивни мерки и ограничения. Въпреки това Австрия е от държавите, които се определят като държави с „*висок опит*“ в имиграционната политика и интеграция на имигранти (Наръчник 2009:73).⁷ Част от

⁵ Използвам термина ‘диаспора’ по теорията на Стюарт Хол – „*Диаспорите са общности, които илюстрират по свой начин транснационалният момент*“. Той описва опита на диаспората като състояние на достатъчна отдалеченост, за да се появи чувството на изгнаничество и загуба, но и на достатъчна близост, за да се разбере загадката на вечно отлаганото „завръщане“ или казано по друг начин – опитът да си едновременно вътре и вън, познатият странник (Hall, 1998).

⁶ Във Виена например са известни кварталите, където са съсредоточени мюсюлманските общности или пък т.нар. югославянска общност. В тези райони те са постигнали до известна степен своята „капсулираност“, заради която Австрия е критикувана в анализа през 2010 г. на МПРЕХ. Българската общност във Виена обаче е разпръсната и при нея не може да се говори за локализиране. Такава е ситуацията с и българите в Братислава понастоящем, докато през ХХ в., когато са били активни българските градинари, е имало локализиране и обживяване на конкретни пространства, от които днес са останали топоси като бул. „Градинарски“ („Záhradnická“), ул. „Българска“ („Bulharská“) и др., т.е. там, където са били реално градините на българите, където са работили и където са „*постигали дома*“.

⁷ Примерите от емпиричния материал са достатъчно красноречиви: „*Една австрийка вика: „Не забравяйте! Вие сте вече наши! Ние сме ви купили душите.*“ Тази екстремна до жестокост

следните структури в Австрия (повечето са стационарни във Виена) работят в тази област и допринасят за реализирането на интеграцията на различните мигрантски групи:

- Миграционен регионален фонд, ориентиран към мюсюлманската общност. (Работи върху образователни, социални и трудови адаптационни и интеграционни проекти.)
- Консултативен център за интеграция и адаптация на мигранти в рискови и маргинални групи. (В тези рискови маргинални групи влизат проститутки пр., също зависещи от наркотици, просещи и социално трудно интегрируеми, лица в рискови маргинални зони, жертви на трафик за хора и незащитени деца).
- Консултативен фонд за интеграция на мигранти от Източна и Югоизточна Европа.
- Интеграционно-консултативен център за нови европейски граждани във Виена.

За постигането на интегрирането на имигранти се работи в три различни по компетентност нива:

- държавни органи (полиция, гранична полиция, КАТ, митници и т.н);
- общинска власт или т.нар. отдел 35 към Виенската община, орган с информационни функции за мигрантите и задължението да издава разрешителни за постоянно пребиваване на всички чуждестранни граждани;
- неправителствен сектор – информация, консултация, организация на културни прояви, двуезични и мултиезични инициативи, правна защита, консултации за започване на бизнес и др.

Добър интеграционен подход е участието и включването в тези процеси на Австрийската търговска камара, която подпомага млади предприемачи от различни мигрантски групи на проектен принцип. Максималната стойност на едно подготвено от мигранти проектно предложение е до 6 000 евро⁸. Могат да кандидатстват до 2 пъти годишно. Друг успешен модел са организирани от Камарата презентации за възможности за подпомагане на мигрантските инициативи на други езици. Най-често това се прави на турски език (поради това, че най-многобройната общност в Австрия са турскоговорещите), следват ги инициативите на сръбски, като задължително има и превод на немски, английски, френски, руски езици. Това са популярните в австрийското общество т.нар. *бизнес закуски за мигранти* с представители на търговската камара и бизнес представителства. Презентират се както европейските възможности за финансиране по фондове и програми, така и други инициативи от местен и регионален характер. Постоянно се следи пазарът на труда, неговите принципни и конкретни нужди и в този контекст, как може да се ползва потенциалът и етнокултурното многообразие на мигрантите. Това се осъществява от аналитични звена към службата по заетост към Виенската община. За да се насърчава интеграционният процес, националните служби по заетост постоянно организират безплатни курсове по немски език в зависимост от нуждата на съответния кандидат – може такъв курс да продължи 1 месец, максимумът е до 1 година безплатно езиково обучение.

формулировка очертава единия полюс на интеграцията – за да те приемат на новото място, трябва да платиш най-високата, фаустовска цена – на самобитността си, на корените, на идентичността. Този фаустовски избор изкрystalизира в симетрични разкази: и императивния на natives, и самоироничния на българските емигранти: *„Аз като дойдох тука, много неща не можех да ги възприема. Все пак бях свикнал на съвсем други отношения и т. н. И си мислех – аз идвайки от България, аз ще трябва да променя тук нещата в Словакия. И бях големия глупак! Но за радост много бързо аз разбрах, че съм глупак! И разбрах, че това не трябва да го правя. И казах – аз защо трябва да вървя като теле; с глава да разбивам стената?! И аз се привикнах към този живот, който е тука.“* – в Архив на проекта.

⁸ По данни от Център „Компас“ – б.а.

Изключителен е опитът и приносът за адаптацията не само на българите в Австрия, но и на много други, пристигащи във Виена на неправителствената организация **КОМПАС** – Информационно-консултативен център за нови европейски граждани. Какво е КОМПАС?⁹ Неговата цел е да насочва, информира, консултира нови европейски граждани чрез активен и висококвалифициран мултиезичен екип; чрез привличане на стажанти от университетите; да осъществява партньорство с община Виена, с местни и международни неправителствени организации; да укрепва своя капацитет и да реализира на нови проекти – например ново Сдружение *Glocal Europe Austria* като резултат на проект на *United youth of Europe*. Друг пример, който заслужава внимание, е опитът и приносът в адаптацията на организация *Vielfalt*, която работи за запознаване на децата с езиковото разнообразие и насърчава изучаването на майчин език в чужда държава. Детската градина Sowiedu в 10-и район на Виена, създадена по нейна инициатива, се посещава от деца на възраст между 1 и 6 години, говорещи немски, български, македонски, арабски, италиански, английски и шведски. В продължение на една година те учат думички и песнички на всички тези седем езика. Това се случва в рамките на проекта „Пеем, говорим, играем на седем езика“. Така постигат много добри резултати и възпитават съпричастност и отношение към другите. Виена е богата на подобни примери, защото мултикултурната мозайка в града създава условия за реализирането на подобен тип инициативи.

Какво е положението обаче в Словакия? Доц. д-р Анна Кръстева в предговора на книгата ми (Йовева-Димитрова 2013) умело определя ситуацията така: „*Малко сред малко/Много сред много*“. Ключова е разликата в политиките на Словакия и Австрия спрямо българите, като се изходи най-напред от официалното признаване на българите като малцинство; централизирана политика на интеграция; финансиране за подкрепа на културни и образователни проекти от Националния съвет на малцинствата към Словашката Рада.

Но сънародниците ни в Словакия в процеса на адаптацията имат своя езиков и етнокултурен аванс пред това да са в неславянска среда (в случая в австрийска). Езиковата и етнокултурна близост със словаците предопределя процесите на индивидуалната интеграция да бъдат по-бързи и по-успешни; образователните (и културни) модели се развиват много повече чрез национални, а не с регионални програми. Насърчават се от държавата чрез подпомагане на образованието на малцинствата, а съществуването на *българското училище „Христо Ботев“* в Братислава, основано от българските градинари още през 1948 г., е много важен инструмент за крачките в адаптацията. Езиковата и етнокултурна адаптация на българите в Словакия протича по-спокойно в сравнение с тази на нашите сънародници в Австрия. Това основно положение играе ключова роля в процеса на запазване на идентичността на българите в Словакия в дългогодишното им битие. Разбира се, динамиката на времето наложи преосмисляне на модела за ефективното съществуване на българското училище в Братислава. Затова функционирането на частна българска детска градина, която да е своеобразен инкубатор за училището, се оказва много успешен модел и в нея както словачета, така и българчета изучават български, словашки, английски език, българска култура и фолклор, история, география и др. Това е работещ модел за устойчива интеграция – чрез работа с децата. Включването на български имигранти в местни образователно-културни проекти отваря възможности за нови партньорства, а модерната детска градина с мултилингвално и мултикултурно обучение е модел за гъвкаво оцеляване в трудна ситуация. Интересни са и последните курсове, които се провеждат там – безплатни курсове по български език за родители.

⁹ www.eukompass.at

Обобщение

Мигрантите съграждат новата „архитектура“ в ЕС, а българите в сърцето на Европа са част от тези неспиращи процеси.

Моделите на адаптация в Австрия и Словакия са различни, наложени от различни обстоятелства и от динамиката на процесите в Средна Европа. Двете държави имат диференцирани подходи и различни миграционни и интеграционни политики. Австрия е със солиден опит в областта на трудовата и социалната интеграция, докато Словакия, въпреки че през последните години реформира администрацията си и приема стратегии, успява да запази балансирана интеграционна политика, като залага на образователни и културни политики и насърчава езиковото и културното многообразие на официално признатите малцинства.

В австрийското и словашко общество българите са се заявили и вписали със своята идентичност, със спецификата на „*балканските народи*“..., със своя професионализъм и със своя „българска аура“. Те успяват да пренасят чрез различни модели своята уникална култура, език и речевост, пренасят православието си (така, като те го разбират най-често – б.а.), допринасят за развитието на приелите ги общества с личностния си потенциал, с битието си.

Като политики на интеграция – може да обобщим, че Австрия „контрастира“ със Словакия. Австрия е в групата на най-опитните в интеграционната политика в ЕС, заедно с държави като Белгия, Холандия, Германия, Франция и други (Наръчник 2009:73). Словакия очевидно е в групата на „*държавите с незначителен брой имигранти*“ (според Наръчник 2009: 75), заедно с Латвия, Естония, Литва и Словения. Дори *сестринска* Чехия е с малко по-добър опит, категоризирана в цитираното изследване като „страна в преход“¹⁰.

Медийният комфорт на българските общностни групи в средноевропейското поле са също контрастни. Ако в Австрия е налице богата палитра от медии – телевизия, радиа, вестници, списания, интернет портали и други, то в Словакия не се наблюдава такова разнообразие. Там българите се изявяват в местните медии или на проектен принцип, спорадично издават (еднократно) списания или брошури. Разчитат на социалните пространства, отскоро активизирани.¹¹

Австрия и Словакия като две средноевропейски държави се оказват в крайна сметка „*уютни домове*“ за българите. Разстоянието с „етничния дом“ не е препятствие, придвижването с цел работа, обучение или по друг повод в Европа е възможно и често, създадени са както европейски предпоставки, така и национални механизми, които не ограничават личната свобода. Изградените общностни структури на българите в двете страни са различни по същност, по брой и заявяване в мнозинството, но това не е пречка за тяхната реална функция и роля. Защото, както споделят информантите ми: „*Емигрирах, за да се интегрирам, интегрирам се, за да живея, защото постигам ДНЕС чрез ВЧЕРА...*“

¹⁰ Вж. Наръчник 2009:75.

¹¹ Вж. <https://www.facebook.com/groups/196659867399/>

ЛИТЕРАТУРА

- Ганева-Райчева 2004:** Ганева-Райчева, В. Българите в Унгария – проблеми на културната идентичност. С., АИ „Марин Дринов”, 16–23.
- Йовева-Димитрова 2013:** Йовева-Димитрова, Сн. Модели на интеграция на българите в Средна Европа. С., ИК „Мултипринт”.
- Йовева-Димитрова 2010:** Йовева-Димитрова, Сн. Опыт Австрии и Словакии в области интеграционной политики. – In: Cultural Integration and Immigration in Modern Society: Interdisciplinary perspective. Odessa, 127–133.
- Йовева-Димитрова 2011:** Йовева-Димитрова, Сн. Австрия през фокуса на процесите на миграция и свободно движение на хора. – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етноложко изследване. Т. 1. С., 35–40.
- Йовева-Димитрова 2011а:** Йовева-Димитрова, Сн. Женският дискурс в чуждо-етнична среда (Речевите пространства на групи български жени от Австрия и Словения). – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етноложко изследване. Т. 1. С., 51–61.
- Пачев 2012:** Пачев, А. Социолингвистика на европейската интеграция. Социолингвистична структура на Европейския съюз. С., АИ „Проф. Марин Дринов”.
- Dostál 2005: Dostál, O.** Národnostne menšiny. Bratislava.
- Hall 1998:** Hall, S. Cultural Identity and Diaspora. – In: Identity, Community, Culture, Difference. J. Rutherford (ed.). Lawrence & Wishart, London, pp. 222–237.
- Rogers 1998:** Rogers, A. Transnational Communities. Vol. 1.

ASPECTS OF ADAPTATION OF BULGARIAN COMMUNITY IN SLOVAKIA AND AUSTRIA

Snezhana Yoveva-Dimitrova

Vice-President of the Association “... So Close, So Far ...”

Abstract

The aspects of adaptation of the Bulgarian Community in the Slovak Republic and Austria have been introduced in a summary analysis based on the models of education as well as on the citizenship and integration policies the states under consideration implement towards migrants and officially recognized minorities. Distinctive models of inclusion of Bulgarians in both Central-European countries have been examined as well as the involvement of local authorities, the business and other communities.